

אתגרי הקורונה בעדשה מגדרית

פרופ' דפנה הקר*

מבוא

כמו לכל תופעה חברתית, גם למשבר שנוצר בעקבות התפרצות נגיף הקורונה ישנם היבטים מגדריים.¹ למרבה הצער, המשבר הזה מציף לפני השטח עד כמה אנו רחוקות ורחוקים מחיים חברתיים שבהם השאלה אם נולדנו עם אברי מין ורביה נקביים או זכריים אינה שאלה רלוונטית.² מכיוון שאנו בתוך תוכו של המשבר החדש, העדויות אודות משמעויותיו המגדריות הן, בעת הזו, בגדר אינדיקציות ראשוניות ועוד רחוק המועד שבו יתאפשר מבט רטרוספקטיבי שיצמיח תובנות ומסקנות מבוססות ונחרצות.³ עם זאת, מחקרים אודות משברים אפידמיים קודמים, דוגמת התפרצות האבולה והסארס, מלמדים כי היו להם השלכות מגדריות מרחיקות לכת וארוכות טווח.⁴ מכאן, שבדברים הבאים, שמראש הוגבלו למספר מילים מצומצם ביותר על-ידי עורכי כתב העת, יש כדי להצביע על נורות אזהרה, כמו גם על הבהובי תקווה, כחומר למחשבה, כקריאה למעקב, וכדרישה לתגובה מיידית ככל שמתבהרים הדברים המחייבים מענה פמיניסטי דחוף.

פגיעה ישירה

התמקדות בפגיעה הישירה והקטלנית של נגיף הקורונה מגלה שדווקא גברים, לכאורה "המין החזק", הם רוב בקרב הקורבנות. בסין, למשל, שיעור התמותה המדווח של גברים מכלל החולים הידועים הוא 2.8%, בעוד שאצל נשים הוא עומד על 1.7%.⁵ באיטליה, נמצא כי למעלה מ-70% מהנפטרים מקורונה הם גברים.⁶ אפילו בדרום קוראה, שבה שיעור הנדבקות גבוה משיעור הנדבקים, גברים הם כ-56% מהנפטרים.⁷ זאת, למרות שנשים נמצאות בחזית המחלה, כרופאות, כאחיות וככח עוזר בבתי החולים ומוסדות בריאות אחרים, וכמטפלות בקשישים.⁸ החוקרים עוד לא יודעים להסביר את הפערים הללו, לרעת הגברים, בסיכוי לשרוד את הווירוס, אבל בין ההסברים המוצעים נמצאים לא רק הסברים ביולוגיים כמו מערכת חיסונית טובה יותר של נשים, אלא גם הסברים מגדריים (כלומר, חברתיים) אודות הנטייה של גברים לפנות פחות מנשים לטיפול רפואי ולעשן יותר, והסברים משולבים, כמו העובדה שיותר גברים סובלים מלחץ דם גבוה, דבר היכול לנבוע מביולוגיה כמו גם מתנאים חברתיים.⁹ מכאן, שהנתונים הללו הם תזכורת חשובה לכך שרפואה מודעת מין ומגדר חשובה לא רק לנשים, כפי שנהוג לחשוב,¹⁰ סקר שנערך על-ידי סוכנות הידיעות רויטרס בארה"ב אף מצא כי גברים נוטים, יותר מנשים, שלא לציית להנחיות שנועדו לעצור את המגפה הנוכחית, ובכך חושפים את עצמם (ואחרים) לסכנת יתר.¹¹ בהקשר הישראלי (והיהודי) מעניין לציין את גילויי ההתנגדות של נשים דתיות לממסד הדתי הגברי המצפה מהן להמשיך ולטבול במקווה, בגדר פיקוח נפש דוחה טבילה ויחסי אישות.¹² גם כאן נחשפים הבדלים בין גילויי אחריות של גברים ושל נשים היכולים להשפיע על שיעורי ההדבקה בנגיף.

נורות אזהרה

למרבה הצער, גלי ההדף של הקורונה רחבים הרבה יותר מאשר פגיעתו הישירה של הוירוס והחללים שהוא מפיל. מהידוע לנו עד כה מסתמן כי הסגר החלקי או המלא, המוטל במדינות רבות על האוכלוסייה כולה, מוביל לשתי תוצאות קשות בעלות היבטים מגדריים מובהקים: שיתוק כלכלי המוביל לפיטורי עובדים, ועליה בהיקף ובעוצמת האלימות נגד נשים במשפחה.

השיתוק הכלכלי שנגרם בעקבות הסגר הכפוי, כבר הוביל לזינוק בשיעור המובטלים בישראל, מ-4% ל-21% (נכון ל-26.3.20), וכיום יש יותר מ-700,000 מבקשי עבודה חדשים בישראל. כ-90% מהם, הוצאו לחל"ת.¹³ עוד לפני משבר הקורונה נשים סבלו מאבטלה יותר מגברים והיוו 55% מכלל המובטלים בישראל, וכיום הן מהוות כשני שלישי. יתכן וההסבר לעליה הנוכחית נעוץ בייצוג היתר של נשים במקצועות הקשורים לענף התיירות הקורס, דוגמת מלצרות, דיילות וחדרנות;¹⁴ כמו גם בייצוג היתר של נשים בקרב הקבוצות שהוצאו לחל"ת על-ידי המדינה או על-ידי מעסיקים פרטיים, דוגמת עובדי שירות המדינה בדרגות הלא-בכירות, הסגל המנהלי באוניברסיטאות, ומוכרות בקניונים. יתכן ופער זה יחזור ויצטמצם עם הטלת סגר מלא שימנע תעסוקה מגברים כמו מנשים. בכל מקרה, הנתונים הללו מדאיגים לא רק בטווח הקצר, לאור מצוקה כלכלית מידית במקרים שבהם אין זכאות לדמי אבטלה, או שדמי האבטלה שמתקבלים לא מספיקים לקיום,¹⁵ אלא גם לטווח הארוך. זאת, לאור ההערכות כי עד סוף המשבר יהיו כמיליון מובטלים ושביין-10 20% מהמובטלים החדשים לא יושבו למקומות עבודתם/ טרם המשבר.¹⁶ כל זאת, במציאות כלכלית שבה, גם בימי שגרה, נשים בישראל מרוויחות במוצע רק כ-65% ממה שמרוויחים גברים.¹⁷ מכאן שמשבר הקורונה חושף נשים, יותר מגברים, ובמיוחד נשים שאינן חולקות משק בית עם גבר, קרי רווקות, גרושות ואלמנות, ונשים בעלות מוחלשות כפולה ומשולשת, דוגמת מבקשות מקלט, לסכנת עוני ולמחסור קיומי.¹⁸

תוצאה קשה נוספת המסתמנת כאחת מהתוצאות הממוגדרות של הסגר הנכפה עלינו בגין הקורונה, היא עליה בממדי התופעה הקשה של אלימות נגד נשים במשפחה. בישראל יש מחסור כרוני בנתונים אמין אודות שיעורי, עוצמת ומאפייני האלימות נגד נשים במשפחותיהן,¹⁹ קל וחומר תיעוד עדכני של מה שמתרחש בימים קשים אלה בבתים שבהם גר בן זוג אלים. אך נדמה שניתן בשלב זה להסתפק בדיווחים המדאיגים של המשטרה כי ישנה עליה של 5% בדיווחים על אלימות במשפחה,²⁰ ושל קווי הסיוע בדבר עליה דרמטית במספר הפניות.²¹ באופן לא מפתיע, הצורך בכליאה עצמית בין כותלי הבית, הופך בית שבו גבר אלים למקום עוד יותר מסוכן מכרגיל. השהיה ביחד לאורך כל היום והלילה, הלחץ הנפשי של התוקפן בגין המצב, לרבות בשל המצוקה הכלכלית הגוברת, והקושי העצום והמוקצן של הקורבן לברוח ולמצוא מקלט בשל הסגר, מובילים ליותר מקרי אלימות ולאלימות קשה יותר.²² לאור המצב, המשטרה הודיעה כי תשלח שוטרים לבתים שבהם ידוע כי יש אשה הסובלת מאלימות, כאמצעי פיקוח,²³ והמשרד לביטחון פנים הורה על הפקדת הנשקים של מאבטחים שהוצאו לחל"ת כדי למנוע שימוש בנשק שלא כדין.²⁴

בעוד שהפתרון השני הוא צעד חשוב ומועיל,²⁵ לגבי הפתרון הראשון, אני חוששת שיש בו סכנה בפני עצמו, שהרי ידוע שהתערבות חיצונית פטרנליסטית פוגעת באוטונומיה החלקית של האשה, ומסכנת אותה בהסלמה אפשרית של האלימות. בכל מקרה, ספק אם יש בשני הפתרונות הללו די. כפי ששלושה עשר ארגונים טענו, במכתב לראש ממשלת המעבר, יש לנקוט בשורת צעדים רחבה הרבה יותר כדי לנסות ולהתמודד עם הסכנה החדשה והמועצמת: הקמת חמ"ל שיאסוף נתונים, יתאם בין הגורמים השונים ויחפש פתרונות מותאמים; הסברה והנגשת מידע; הפניית משאבים לקווי החירום ולמקלטים, כמו גם למסגרות לטיפול בגברים אלימים; והרחבת הסיוע המשפטי לנשים הסובלות מאלימות במשפחה.²⁶ מעבר לכך, יש לשנות את הרטוריקה הנפוצה, שכנראה מנחה את קובעי מדיניות, אודות הבית כמרחב "מוגן" ו"בטוח", ולהבין כי עבור נשים רבות (כמו גם עבור ילדים רבים, שמצבם בימי משבר הקורונה מצדיק מאמר נפרד), הבית הוא מקום מסוכן.²⁷

הבהובי תקווה

אחד מהבהובי התקווה היחידים שניתן לחלץ מהמצב הקשה שהסגר יוצר, קשור לגברים "הטובים דיים", כפי שאני מכנה אותם,²⁸ היכולים למצוא בסגר הזדמנות לאבהות פעילה, שרובם מחמיצים בימי שגרה.²⁹ אל מול הטענות של כותבות פמיניסטיות שונות בדבר הסכנה שהסגר ישיג לאחור את השתלבותן של נשים בשוק התעסוקה בשל הסימון המחודש שלהן כהורה המטפל,³⁰ אבות יכולים, במצב האנומלי הנוכחי, להוכיח כי הם מסוגלים ורוצים לטפל בילדיהם. אומנם יש אבות (ואמהות) שממשיכים לעבוד, לרבות מהבית, ואולי אף בעומס גדול יותר מאשר בשגרה בשל הצורך להציל את מקור הפרנסה. אך, ככל שהסגר מוחלט ומתמשך יותר, כך גם אבות נאלצים להישאר בבית עם יכולת מועטה יחסית לעבוד. במצב זה, אין עוד מקום קבע למעגל השוטה המוכר שבו אמהות הן ההורה המטפל העיקרי, בין היתר, מכיוון שרוב האבות משתכרים יותר בהיותם גברים, וגברים משתכרים יותר מנשים, בין היתר, כי אמהות הן ההורה המטפל העיקרי ברוב המשפחות. בהעדר מסגרות טיפול ולימוד, שני ההורים צריכים להתמודד עם אתגר העסקת הילדים שעות רבות. זוהי שעת מבחן לאבות, ויש לקוות כי חלקם, לפחות, יתעלה מעל שגרת חלוקת התפקידים במשפחה, ויגלה אחריות אל מול נטל וחדוות ההורות הפעילה. יש לקוות, שלפחות חלק מהאבות הללו לא יסכימו, עם שוך המשבר, לשוב ולהיות משועבדים לשוק תעסוקה שלא מאפשר להם הורות משמעותית ויומיומית.

הבהוב תקווה נוסף, מתגלה בימים האחרונים בשדה הפמיניסטי. שדה זה מתמודד בימים האחרונים עם שטף פניות של נשים במצוקה לארגוני הסיוע, במקביל לצורך להוציא עובדות של הארגונים עצמם לחל"ת בהעדר הכנסות. ישנו גם חוסר וודאות מאיים לגבי עתיד הארגונים, בין היתר בגין החשש מירידה בתמיכה הממשלתית לאור הירידה בהכנסות המדינה ממיסים, וירידה בתרומות בשל המשבר הכלכלי העולמי שמכה גם בארה"ב, ממנה מגיעות רוב התרומות לעשייה הפמיניסטית בישראל. עם זאת, השדה לא נכנס לקיפאון חרדתי, והעובדות בארגונים והפעילות העצמאיות עובדות ימים כלילות למען שימור הקיים ומתן עזרה נוכח האתגרים החדשים. כפי שמוכיחות הערות השוליים במסמך זה, הפעילות

הפמיניסטיות מיהרו לזהות את ההיבטים המגדריים של המשבר, ולקחות חלק בשיח הציבורי-תקשורתי המתריע עליהם ודורש מענה. יתרה מזאת, השדה מפגין בשלות ואחריות, עם מפגני סולידריות ושיתופי פעולה מעוררי השראה.³¹ יש לקוות כי מופעים אלה לא ייעלמו עם שוך המשבר, ויעזרו לשדה הפמיניסטי בישראל, המפוצל ומפולג בימי שגרה,³² לאחד כוחות ולמקסם אפקטיביות לאור הכלים המתפתחים בו בימי משבר אלה.

פוסט-קורונה

אחת מהתובנות שצומחות מדיונים פמיניסטים אודות המצב הנוכחי היא שהאתגר הגדול ממתין לנו בתקופה שאחרי הסגר ולאחר שהתפשטות הוירוס תעצר.³³ האם נחיה בחברה שתפקיר את החלשות והחלשים לגורלן/ם, ברוח הנאו-ליברלית הרעה השורה עלינו בשנים האחרונות, ושביגנה, בין היתר, אין מספיק מיטות אשפוז בישראל ואין דמי אבטלה בגובה שמבטיח הגנה מעוני? או שמא, גילויי הסולידריות הנוכחיים, ובראשם הנכונות להיכנס לסגר בגין האוכלוסייה המבוגרת יחסית, יתורגמו למדיניות רווחה סבירה גם בימים הארוכים שידרשו להתאושש מהמשבר הכלכלי הנלווה לכך, ובימי השגרה שיש לקוות שיבואו לאחר מכן? האם נשכיל להבטיח לנשים השתתפות שוויונית בשוק התעסוקה בשכר, ולעודד אבות להורות פעילה, לאור לקחי המשבר הנוכחי? האם נעזור סוף סוף לנשים להיחלץ ממעגל האלימות שרבות מהן סובלות ממנו בהעדר מענה חברתי הולם? ימים יגידו. העדרן הבולט של נשים בכלל, ונשים פמיניסטיות בפרט, ממוקדי קביעת המדיניות בישראל,³⁴ לא מותיר הרבה מקום לאופטימיות. עם זאת, אסור לאבד תקווה ויש להמשיך ולהתעקש על חקר ההיבטים המגדריים של המשבר, הנגשת הידע שיצמח ממנו ותרגום שלו לקבלת החלטות המבטיחות לנשים שוויון וצדק. האנושות, ובכללה החברה הישראלית, קיבלה הזדמנות להבין שכולנו מחוברים ותלויים אלו באלו. התלות הזו היא לא עונש שיש להתכחש לו ולנסות לצמק, אלא אמת אנושית-חברתית שאין בלתה, ויש לחגוג באמפתיה, בסולידריות ובערבות הדדית – ערכים שהפמיניזם קורא לעולם לאמץ כבר שנים לא מעטות - על פני תחרותיות ואגואיזם.³⁵ מי תיתן, והאנושות סוף סוף תקשיב.

* פרופ' דפנה הקר היא פרופסורה מן המניין, הפקולטה למשפטים ע"ש בוכמן וראשת התוכנית ללימודי נשים ומגדר עם NCJW, אוניברסיטת תל אביב. אני מודה לפרופ' דפנה יואל, ד"ר יופי תירוש, ד"ר אריאן רנן-ברזילי, לירון פלג הדומי, חמוטל גורי, תמר שוורץ ועו"ד שי אוקסנברג על עזרתן בקריאת טיוטות קודמות ובהפניות חיוניות.

- ¹ לאתרים שמרכזים פרסומים העוסקים בהיבטים המגדריים של משבר הקורונה ראו, Sarah Boyd, "COVID-19, Gender and Data Resources" LinkedIn, 18.3.2020, ב-
<https://www.linkedin.com/pulse/covid-19-gender-data-resources-sarah-boyd/> וכן המשאבים ב-
<https://centreforforeignpolicy.org/feminist-resources-on-the-pandemic>, Feminist Resources on the Pandemic
- Lara Owen, "Coronavirus: Five Ways Virus Upheaval is Hitting Women in Asia", BBC, 8.3.20, <https://www.bbc.com/news/world-asia-51705199>
- Daphna Joel and Luba Vikhanski, *Gender Mosaic: Beyond the Myth of the Male and Female Brain* (Endeavour, 2019)
- ³ מכיוון שטרם פורסמו מחקרים אקדמיים אודות משבר הקורונה החדש, המקורות שעליהם אני נשענת כאן הם, בעיקרם, מקורות עיתונאיים, עם כל הזהירות הנדרשת בהתחשב בכך. כמוכן, חלק מהדברים המובאים כאן נשענים על שיחות שניהלתי בימים האחרונים עם מנכ"ליות של ארגונים פמיניסטים ועם פעילות פמיניסטיות, ואני מודה להן על העזרה בימים טרופים אלה.
- ⁴ "The Coronavirus is a Disaster for Feminism", Helen Lewis, The Atlantic, 19.3.20, ב-
<https://www.theatlantic.com/international/archive/2020/03/feminism-womens-rights-coronavirus-covid19/608302/>
- ⁵ "Age, Sex, Existing Conditions of COVID-19 Cases and Deaths", Worldometer, 29.2.20, ב-
<https://www.worldometers.info/coronavirus/coronavirus-age-sex-demographics/>
- ⁶ Katie Polglase et. al, "Here is Why the Coronavirus maybe Killing more Men than Women.", CNN Health, 24.3.20, ב-
<https://edition.cnn.com/2020/03/24/health/coronavirus-gender-mortality-intl/index.html>
- ⁷ לעיל.
- ⁸ בכל העולם, נשים מהוות כ-70% מסקטור הבריאות והטיפול. בחובבי, האזור שהיה מוכה קורונה בסין, הן גם מהוות יותר ממחצית הרופאים, ראו, Rosamond Hutt, "The Coronavirus Fallout maybe Worse for Women than Men. Here Is Why", WORLD ECONOMIC FORUM, 12.3.20, ב-
<https://www.weforum.org/agenda/2020/03/the-coronavirus-fallout-may-be-worse-for-women-than-men-heres-why/>
- ⁹ "Why Coronavirus Kills more Men than Women", Haaretz, Asaf Ronel, 16.3.20, ב-
<https://www.haaretz.com/world-news/premium-biology-or-behavior-scientists-study-why-coronavirus-kills-more-men-than-women-1.8688767>
- ¹⁰ ראו, החברה הישראלית לרפואה מודעת מין ומגדר, ב-
<https://www.isragem.org.il/>
- ¹¹ Criss Kahn, "U.S Men Less Likely to Heed Health Warnings as Coronavirus Death Toll Mounts: Reuters Poll", Reuters, 27.3.20, ב-
<https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-gender-poll/u-s-men-less-likely-to-heed-health-warnings-as-coronavirus-death-toll-mounts-reuters-poll-idUSKBN21E1C9>
- ¹² דינה חלוץ, "הדילמה של הדתיות: טובלות במקווה למרות הקורונה מחשש סיכון הזוגיות" לאשה, 24.3.20, ב-
<https://xnet.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5700375,00.html>
- ¹³ יובל בגנו, "מספר המובטלים החדשים בעקבות משבר הקורונה עבר את ה-700 אלף", מעריב Online, 26.3.20, ב-
<https://www.maariv.co.il/breaking-news/Article-756569>
- ¹⁴ שחר אילן, "מחלת החל"ת: 16% אבטלה, רוב הפגיעה בנשים וצעירים", כלכליסט, 23.3.20, ב-
<https://www.calcalist.co.il/local/articles/0,7340,L-3802974,00.html>
- ¹⁵ דמי אבטלה נעים בין 31-60% מהשכר, ראו אתר המוסד לביטוח לאומי, ב-
<https://www.btl.gov.il/benefits/Unemployment/Pages/sum.aspx>; רבים ורבות אינם זכאים לדמי

אבטלה, דוגמת עצמאים ומי שנמצאים בבידוד, ראו אתר הביטוח הלאומי, ב-
https://www.btl.gov.il/benefits/Unemployment/covid19_avt/Pages/halat.aspx

¹⁶ לעיל, הערה 14.

¹⁷ ראו, מדד המגדר, ב- <https://genderindex.vanleer.org.il/%D7%A9%D7%95%D7%A7-%D7%94%D7%A2%D7%91%D7%95%D7%93%D7%94-2/>

¹⁸ עוד עדות לחשיבות ההתייחסות להשפעת המשבר על נשים בשילובי מיצבים מחלישים, היא מצבן של נשים בזנות, ראו, ורד פלמן, "בשל קורונה: נשים במעגל הזנות נקלעו למצוקה", אתר כאן, 23.3.20, ב-
<https://www.kan.org.il/Item/?itemId=68599>

¹⁹ ראו, יסמין רובין קופר ומיכל רוס, רצח נשים ואלמות מגדרית במשפחה – סקירת ידע על הטיפול המערכתי בישראל, פרק ב', 2019, באתר שיתופים-
<http://wiki.sheatufim.org.il/%D7%A8%D7%A6%D7%97-%D7%A0%D7%A9%D7%99%D7%9D-%D7%95%D7%90%D7%9C%D7%99%D7%9E%D7%95%D7%AA-%D7%9E%D7%92%D7%93%D7%A8%D7%99%D7%AA-%D7%91%D7%9E%D7%A9%D7%A4%D7%97%D7%94-%D7%A1%D7%A7%D7%99%D7%A8%D7%AA-%D7%99%D7%93%D7%A2-%D7%A2%D7%9C-%D7%94%D7%98%D7%99%D7%A4%D7%95%D7%9C-%D7%94%D7%9E%D7%A2%D7%A8%D7%9B%D7%AA%D7%99-%D7%91%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C>

²⁰ לירן לוי, "במהלך הסגר הקורונה: זינוק בתלונות על אלימות במשפחה", וואלה! NEWS, 23.3.20, ב-
<https://news.walla.co.il/item/3348283>

²¹ אבישג שחם חדד, "זו הסיבה שהקורונה מסוכנת יותר לנשים מלגברים", Mako, 16.3.20, ב-
<https://www.mako.co.il/women-magazine/Article-929d2ad1934e071026.htm> ;
 ליאת בר סתו, "נשים וילדים מגיעים לפה מפורקים, איך לא יתפרקו שוב מהמציאות החדשה?", Mako, 18.3.20
https://www.mako.co.il/women-women_news/Article-d68fd223a5de071027.htm

²² נעם עמית, "ברגע שיהיה סגר מוחלט והבעלים יהיו בבית כל היום, הן יפחדו לצור קשר", המקום הכי חם בגיהנום, 24.3.20, ב-
<https://www.ha-makom.co.il/post-noam-shomrim-violence/>

²³ מיכל פעילן, "בעקבות משבר הקורונה: עליה של 5 אחוזים בתלונות במשטרה על אלימות במשפחה", N12, 26.3.20, ב-
https://www.mako.co.il/news-israel/2019_q4/Article-5b73db241551171026.htm

²⁴ שלי טפירר, "בשל משבר הקורונה: מאבטחים שהוצאות לחופשה של יתר משבוע יפקידו את נשקם", אתר כאן, 24.3.20, ב-
<https://www.kan.org.il/Item/?itemId=68646>

²⁵ ראו בהקשר זה, הפעילות הנמשכת של פרויקט "האקדח על שולחן המטבח", אשה לאשה, ב-
<http://isha2isha.com/%D7%AA%D7%97%D7%95%D7%9E%D7%99-%D7%A4%D7%A2%D7%99%D7%9C%D7%95%D7%AA/%D7%94%D7%90%D7%A7%D7%93%D7%97-%D7%A2%D7%9C-%D7%A9%D7%95%D7%9C%D7%97%D7%9F-%D7%94%D7%9E%D7%98%D7%91%D7%97/%D7%90%D7%95%D7%93%D7%95%D7%AA%D7%94%D7%90%D7%A7%D7%93%D7%97%D7%A2%D7%9C%D7%A9%D7%95%D7%9C%D7%97%D7%9F%D7%94%D7%9E%D7%98%D7%91%D7%97/>

²⁶ מכתב מיום 24.3.2020.

²⁷ תמי ריקליס ויונית נעמן, "המאבק בקורונה פוגע אנושות בנשים", העוקץ, 21.3.20, ב-
<https://www.haokets.org/2020/03/21/%D7%94%D7%9E%D7%90%D7%91%D7%A7-%D7%91%D7%A7%D7%95%D7%A8%D7%95%D7%A0%D7%94-%D7%A4%D7%95%D7%92%D7%A2-%D7%90%D7%A0%D7%95%D7%A9%D7%95%D7%AA-%D7%91%D7%A0%D7%A9%D7%99%D7%9D/>

²⁸ דפנה הקר, "נשים וגברים – מלחמה ושלוש", הרצאה במסגרת 'אתנחתא', 3.3.20, ב-
https://www.youtube.com/watch?v=Q_ExErFD4RI&list=PLzp89W_OrfrWYQE0beuho1ii4eJz4ZQe9&index=3&t=19s

²⁹ דפנה הקר ומיכל פרנקל, "הורות פעילה ושוויון הזדמנויות בעבודה: הצורך בשינוי מאפייני שוק העבודה" עבודה חברה ומשפט י"א, 275-303 (2005).

³⁰ שירין פלאח סעב, "'חופשת קורונה' – על ראשן של הנשים", הארץ, 24.3.20, ב-
<https://www.haaretz.co.il/debate/hebrew/1.8705460>; Owen, לעיל הערה 1; Lewis, לעיל הערה 4.

³¹ למשל, ב-23.3.20 התקיים הכינוס הפמיניסטי הוירטואלי הגדול ביותר בתולדות הפמיניזם הישראלי, ביוזמת ארגון NCJW, ארגון 'אני אשה' והתארגנות 'מתחברות להשפעה'. יותר מ-70 נשים מארגונים והתארגנויות שונים לקחו חלק בדיון הדחוף בדרכי הפעולה המשותפות שיש לנקוט בהן בימי קורונה, ולאחריהם. הדיון, שלקחתי בו חלק מתוקף תפקידי כראשת התוכנית ללימודי נשים ומגדר באוניברסיטת תל אביב המעורבת בהתארגנות 'מתחברות להשפעה', היה דמוקרטי, מגוון, מאפשר, יעיל ומרגש, והצמיח קבוצות עבודה סביב סוגיות שונות המחייבות מענה מידי למען נשים בישראל מכל קבוצות האוכלוסייה.

³² ננסי שטריכמן, **הישגי העבר וכיוונים עתידיים של ארגוני נשים וארגונים פמיניסטיים בישראל**, קרן דפנה יזרעאלי ו-NCJW, מרץ 2018.

³³ אחת הסוגיות שלא נדונו כאן מפאת קוצר היריעה היא ההשלכות המגדריות של גל הגירושין הצפוי לאחר תום הסגר, כמו גם החלשה נוספת של אמהות גרושות בגין תביעות להפחת מזונות בגין המצב הכלכלי הקשה. מצבן המשפטי של נשים בהליכי גירושים כיום בישראל קשה לאין שיעור ממצבן לפני עשור, ויש בו כדי להחליש אותן מאד כלכלית. ראו Daphna Hacker, "Post-Divorce Parental Norms in the Age of Fake News and Discursive Violence: The Israeli Case in a Comparative Context", in Exploring Norms and Family Laws across the Globe, Melissa Breger (Ed.). Rowman-Littlefield/Lexington Books. Forthcoming 2021.

³⁴ אלה אלון, "הקורונה היא לא הדבר המסוכן היחיד שקורה כרגע בישראל", Mako, 24.3.20, ב-
<https://www.mako.co.il/women-agenda/Article-aab3420126c0171026.htm>

³⁵ קרול גיליגן, **להצטרף להתנגדות**, (הקיבוץ המאוחד, 2016).